



יום שישי כ"ט  
באלול תש"פ, 18  
בספטמבר 2020

1436

# ספרים ראש השנה

תום שגב

**ל**פני כעשור אישרה אוניברסיטת תל-אביב את אחת מעבודות הדוקטור המאתגרות ביותר שנכתבו אי פעם בישראל. מחברה, איתן בלום, קבע כי ארתור רופין, הנחשב לאבי ההתיישבות הציונית, דגל בתיאוריה גזענית שפירנסה גם את הגזענות הנאצית, וכי כתביו אפילו סייעו לנאצים לגבש את התורה שלהם. הדוקטורט של בלום, שנכתב באנגלית, עורר תגובות נסערות, לרבות דרישה להחליף את שמות הרחובות המנציחים את רופין. בנו, השגריר המנוח רפאל רופין, הריץ ל"הארץ" מכתב נועם ובו טען כי הוא מחזיק ביומן האישי של אביו ו"אין בו זכר לתיאוריות המזוהות... כאילו היטלר קרא את כתביו של אבי, או הזדקק להם לביסוס מדיניותו להשמדת העם היהודי".

בלום, חוקר תרבות ודרמטורג, עיבד את הדוקטורט שלו לספר, שראה אור באנגלית ב-2011. עתה הוא פירסם את ספרו בעברית בהוצאת רסלינג. בספר, "ארתור רופין ותכנון התרבות הארצישראלית", הוא לא טוען שהיטלר בעצמו קרא את רופין, אך קורא בע: "קשה להתעלם מכך שהטקסטים של רופין העניקו לגיטימציה לטיעונים הנאציים". בתחילת דרכו של היטלר, בלום כותב, ראה בו רופין פוליטיקאי "מרענן ומבטיח": הופעתו בישרה אפשרות להגשים את חלום הטוהר הגזעי. לפי בלום, רופין לא היה לבד. לדבריו, "תפישותיהם של המנהיגים הציוניים המרכזיים חפפו לתפישת העולם של כמה ממנהיגי המפלגה הנאצית בשנים שקדמו למלחמת העולם השנייה". הטענה המרכזית היא כי רופין העמיד את הגזענות שלו בליבת התרבות הציונית שתיכנן, לרבות בחירה של מועמדים להתיישב בארץ ישראל, נישול הערבים ואפליית יהודי ארצות ערב.

השוואת הציונות לנאציזם אינה חדשה, אך בייסוסה על טקסטים של אחד מראשי התנועה מעורר שתי שאלות עיקריות: ראשית, האם מה שבלום כותב נכון, ואם כן, באיזו מידה? שנית, האם זה חשוב ואם כן, באיזו מידה? למרבה הכוונה נראה שזה נכון, פחות או יותר, אך הרבה פחות חשוב ממה שבלום טוען. רופין היה איש חשוב: סוציולוג ומשפטן יליד פרוסיה, הוא הגיע לארץ ישראל ב-1908 כנציג ההסתדרות הציונית העולמית. הוא עסק ברכישת קרקעות ובהקמת יישובים חדשים, בהם דגניה ותל אביב, קידם הבאת פועלים מתימן ופליטים מגרמניה והיה בין מקימי שורה של מפעלים כלכליים וחינוכיים, בהם בנק הפועלים והאוניברסיטה העברית. כצינור ראשי לניהול ההשקעות של התנועה הציונית, הוא ריכז כזו מטבע הדברים השפעה רבה.

קודם לבואו ועד סוף ימיו התמסר רופין לתורה ביולוגית-חברתית בשם אאוגניקה, שביקשה להשביח המשך בעמוד 62

**ארתור רופין. קוריוז מביש בהיסטוריה של היהודים** צילום: צלם לא ידוע, האוסף הלאומי לתצלומים על שם משפחת פריצק, הספרייה הלאומית, אוסף הפורטרטים ע"ש אברהם שבדורן

## להציל את האשכנזים

ספר חדש ופרובוקטיבי מציג את ארתור רופין, אבי ההתיישבות הציונית, כמי שהאמין בטוהר הגזע, התנגד לעליית יהודים מארצות ערב, שאותם ראה כנחותים לעומת יהודי אירופה, ותמך בטרנספר של הערבים. התיאור הזה די קולע ומשכנע, אולם כשמתעמקים בקריאה מתגלים בו גם לא מעט סדקים



## להציל את האשכנזים

המשך מעמוד 64

את המין האנושי. בראשית המאה הקודמת זה היה תחום פופולרי למדי בארצות הברית ובאירופה. ההנחה היתה שיש גזעים אנושיים משובחים ויש גזעים פגומים. בגרמניה פירנסה האאוגניקה את הגזענות הנאצית, תוכנית ממלכתית ל"המתות חסד" ולבסוף את רצח היהודים. רופין למד מהאאוגניקה על ירידה מדאגיה באיכותו הגזעית של העם היהודי. לפי תפישתו, העברים הטהורים השתייכו לשבטים הודו־גרים מאניים ועד חורבן בית ראשון עסקו בחקלאות. למרבה הצער הם התערבו בגזעים שמיים, הפרו את עיקרון שימור הגזע וכך התנוונו ל"טיפוסים בדואיים", עד שנוצר ספק אם עודם שייכים לגזע היהודי. צאצאיהם היו יהודי ארצות ערב.

בעיני רופין, "טיפוסים בדואיים" אלה היו לכל היותר יהודים נחותים. גם יהודים אשכנזים במזרח אירופה חדלו לעסוק בחקלאות ופיתחו אינסטינקט טים מסחריים, תאוה לממון וחמדנות בלתי נשלטת — ורופין ראה גם בתכונות אלה עדות לאיכות גזעית פגומה. עם זאת, הוא האמין שאפשר עדיין להבריאה יהודים אלה ולהשכיחם. וכך, לדברי בלום, הגיע רופין אל הציונות: הוא קיווה שהתיישבות חקלאית בארץ ישראל תעצור את תהליך הניווט הגזעי של האשכנזים. את השראתו להתיישבות שאב רופין, לדברי בלום, מהקולוניאליזם הגרמני באפריקה וממפעלי ההתנחלות הפרוסים במזרח אירופה. ברור חם ייחס לאידאולוגיה הציונית שליחות תרבותית, שאחד מביטוייה נודע כ"שליטת הגולה".

בלום מבטיח שאין בכוונתו לנתח את זהותו הפסיכולוגית של רופין, כי אם להגביל את עצמו לפירושנות של זהותו התרבותית. ואולם, כמו ביוגרפים רבים, גם הוא לא עומד בפיתוי הפסיכואנליטי. אביו של רופין היה איש עסקים מזרח־אירופי, שפשט את הרגל והיה למהמר כפייתי. לדברי בלום, "תחושות עמוקות של בושה ורגשי נחיתות הגבירו את שאיפתו של רופין לעצב לעצמו זהות תרבותית מנוגדת לזו של אביו". בתוך כך, הפנים את התפישות האנטישית מיות של החברה הגרמנית שאליה עוד כיקש או לה תקבל: "שנא אני את גידולי הפרא של היהדות יותר מהאנטישמי הגרוע ביותר", מצטט בלום. בין היתר, רופין ייחס ליהודים תאוה מינית חזקה במיוחד וגור על עצמו להימנע מיחסי מין עד נישואיו. "אמונתו של רופין בהינתקות הבלתי נמנעת מהאב הגלותי וממסורתו הפכה לרעיון מרכזי בתפישת העולם שלו בנוגע לעברים המודרניים", בלום קובע.

לדבריו, זה התבטא בין היתר באופי הטוטליטרי של החיים ביישובים החדשים בארץ ישראל, תוך דיווח כי היחיד מול החברה, לרבות מקלחות משותפות, והקפדה על בחירת "החומר האנושי" האמור לעבור בארץ תהליכי השבחה גזעית. פרק מרתק בספר משרחור את שליחותו של עסקן הפועלים שמואל יבנאלי לתיומן. רופין הסכים רק באי־רצון להבאת היהודים משם, כי היו כהים מדי, ועל כן רק ספק יהודים. אף על פי כן, העדיף אותם על פני פועלים ערבים מקומיים. לפי בלום, רופין הסתיר מיבנאלי את מטרת שליחו בתמימותו האמין יבנאלי שיצא לתימן בשליחות של גאולה לאומית, אולם כשהגיע לשם התברר לו שרופין רוצה רק אנשים היכולים לעבוד כפועלים. בארץ ישראל הם קיבלו יחס מחפיר.

לדברי בלום, רופין, שהיה ממקימי קבוצת "ברית שלום", גם רימה את האנשים הטובים שהצטרפו אליה בשנות ה-20 כדי לכונן בארץ מדינה דו־לאומית. מטרתו האמיתית היתה רק לשוות לציונות דימוי שוחר שלום והומניסטי, אולם כעצם הוא סבר מאז ומתמיד

שיש לטרנסספר את הערכים. בין היתר העיר פעם שגרירים ערבים חושקים בצעירות יהודיות.

זמן קצר לאחר שהיטלר עלה לשלטון נסע רופין לגרמניה וביקר שם את אחד האידאולוגים הראשיים של הרייך השלישי, הנס גינתה. זו היתה שיחה נעימה. נראה שגינתה היה אדיב מאוד אל אורחו היהודי. הוא הסכים איתו שהיהודים — או לפחות רובם — רק שונים מהגרמנים, אך לא נחותים מהם. שניהם הסכימו שליהודים אין מה לחפש בגרמניה. המפגש משמש את בלום להוכחת התזה שלפיה המפעל הציוני בארץ ישראל והנאציזם בגרמניה הושפעו זה מזה. רק בנימה אגבית למדי בלום מציין שרופין גם ניצל את שהותו בגרמניה לקידום הסכם, שנועד לאפשר ליהודים לצאת משם לארץ ישראל ולקחת איתם חלק מרכושם. זה היה הסכם ההעברה המפורסם מ-1933. הוא שיקף אינטרס משותף לתנועה הציונית ולשלטונות הרייך השלישי — "מנוף", כפי שאמר בן־גוריון. ואולם, היתה זו גם עסקה עם אויב: "אנחנו מעוניינים שהיטלר יישמד", אמר אז בן־גוריון, "אבל כשהוא ישנו אנחנו מעוניינים לנצל זאת לטובת הארץ".

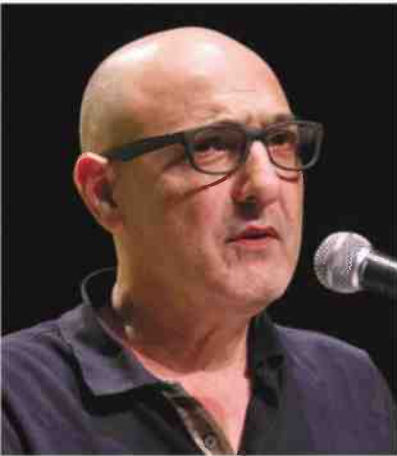
לדעת בלום, התנועה הציונית לא התנגדה להיטלר, אלא שיתפה פעולה איתו, שכן הודהתה עם "הפתרון הראשוני" של בעיית היהודים שהנחה אז את הנאצים



### ארתרור רופין ותכנון התרבות הארצישראלית

#### איתן בלום

הוצאת רסלינג, 350 עמודים, 89 שקלים



הרצל (מימין). האף שולו קוטלג כ"אשורי־בוכרי"

בן־גוריון (במרכז). לא ייחס נחיתות גזעית לערבים

בלום (משמאל). יש לקרוא אותו בזוהירות צילומים: אמיל סלמן, פריץ כהן / לע"מ, תומר אפלבוים

#### סוגה: עיון

#### קהל יעד: קוראי

ספרים על היסטוריה של הציונות

מדף: ליד "ארתרור רופין: חייו ופועלו"

מאת יעקב גורן ופריץ חיי" מאת רופין

לסיכום: מחקר

מאתר עם כמה

נקודות תורפה

עובד ב-1968. בשביל ספר האמור לקעקע את המיתוס הקיומי של המדינה — זה לא טוב מספיק, לדעתו מראה מקום אחד בדקתי בעצמי. לדברי בלום, בישיבה של הנהלת הסוכנות שנערכה ב-14 באוקטובר 1934 דחה רופין את בקשתו של ד"ר יעקב פייטלוביץ', חוקר יהודי אתיופיה, להביא לארץ ישראל עשרה "פלאשים", כפי שעוד כינו אותם אז. רופין טען שהם "כושים" ואין להם כל קרבת דם ליהודים ועל כן אין להגדיל את מספרם בארץ ישראל. הפרוטוקול נדון תן לקריאה באתר האינטרנט של ארכיון בן־גוריון. הציטוט מדברי רופין נכון, אך לנוכח התזה על השפעתו הגדולה, מעניין לציין גם את תשובתו של משה שרת, אז ראש המחלקה המדינית של הסוכנות היהודית, שבלום השמיט: "הדבר הקובע בלאומיות הוא ההכרה. השאלה היא אם הפלאשים מכירים את עצמם כיהודים. אם כן — אין לדחותם גם אם הם זרים בגזעם". בלום גם אינו מספר כיצד הוסיפה הישיבה: רופין הציע לתת לפייטלוביץ' חמישה ריושיונות עליה וכך הוחלט. זה לא אומר שרופין היה חסיד אומות עולם. זה אומר שיש לקרוא את הציטוט טים שמביא בלום כזהירות.

רופין לא השתלט על תנועת העבודה וראשיה, כפי שבלום טוען. להיפך: בן־גוריון ניצל את מעמ

דו של רופין בתנועה הציונית כדי לחזק את מפלגתו. הוא שיבח את רופין אך ספק רב אם הלהג האאוגני של עניין אותו. לכל המאוחר ב-1937, בן־גוריון קשר עצמו בגלוי לרעיון הטרנסספר ונישול הערבים. הוא ראה בהם מכשול לאומי, אולם לא ייחס להם נחיתות גזעית. הוא היה שותף ל"שליטת הגולה" ואפי" לו לפנטזיה על "האדם החדש", אולם בניגוד לרופין התלבט כל ימיו בשאלה מהיו יהודי. הוא תמך בכניסתו לארץ של נשים נוכריות הנשואות ליהודים, "לא נלך בדרכי הנאצים", פסק כשנשאל על כך. הוא חשש שיהודי ארצות ערב יכבידו על המאמץ להקמת מדינה מודרנית, אך גם להם, בניגוד לכמה מעמיתיו, לא ייחס נחיתות גזעית. בנוסף, רוב היהודים שהגיעו לארץ ישראל התיישבו בערים, לא עסקו בחקלאות ולא עברו "השבחה גזעית".

כל זה משאיר את הגזענות של רופין כקוריוז מבייש, אך לא הרבה יותר מכך. בערוב ימיו, רופין עוד האמין שאפשר לקטלג יהודים אשכנזים לקטגוריות גזעיות שונות על פי מבנה חוטמם. הוא הלך לעולמו ב-1943 וסמוך למותו, בעיצומה של מלחמת העולם השנייה, העלה על הכתב השוואה בין מבנה אפם של כמה אישים בולטים בתנועה הציונית, החל בתיאודור הרצל, שאת חוטמו הגדיר כ"אשורי־בוכרי". את אפו של פטרון האתיופים יעקב פייטלוביץ' תיאר כצפוי כ"אשכנזי־נגרואידי".

תום שגב